

Mälestusi Rohuneemest

Tõnu Viik

1. Kodu

Minu kodutalu oli tavaline kalurimaja, nagu neid Eesti põhjarannikul on vist tuhandeid. Ehitatud oli ta vahetult XX sajandi alguses. Lõuna pool maja keskosas on väike eeskoda, uksega idasse, kust majja sisse pääses. Kogu maja oli jagatud kolmeks ruumiks, millest idapoolsemat nimetati kambriks. Seal hoiti riideid ja jalatseid, ka toitu, sest seal oli soolatud sealiha tünn, või ja piimakausid. Ahju selles ruumis polnud. Keskmise tuba oli tegelikult suur köök pliidi, ahjusuu ja korstnalalaga. Selles ruumis magasid isa-ema ja ka mina poisikesena. Maja kõige läänepoolsemat ruumi nimetati toaks. Keset tuba oli ümmargune laud, mida sai keskmise osa lisamise teel suuremaks teha. Nurgas oli trümoopeegel, seinal ilusa löögihäälega Kienzle firma seinakell, mille isa oli 1940. aasta sügissuvel ostnud pool kroonide, pool rublade eest. Toas oli kaks voodit, kus magasid mu õed. Ka pesukummut seisis toas, ning muidugi suur pottahi, mis hiljem plekkahju vastu välja vahetati. Ahju kõrval riide taga oli ema veimevakakirst, kus hoiti soola, suhkrut ja tikke. Maja katus oli põhjapoolt sammaldunud rooga kaetud ja lõuna pool oli pilpakatus. Rookatuse ajasime isaga maha 1956.aasta suvel ja lõime pilpakatuse. Kauga meie maja uue pilpakatusega uhkeldada ei saanud, sest vist 60.aastate algul sai ta peale eterniitkatuse.

Maja juurde kuulus väike palksaun, mille eesruum oli ühtlasi väike värkstuba isa tööriistadega (kruustangid, hõõvliid, peitlid, puurid, kirved, saed, jne) ja sauna teises otsas oli puukuur. Saun oli tavaline leilisaun suure kerisega, kust sauna soe läbi käis, vahepeal ka vett soojaks ajades. Aga see võttis palju puid, nii et saunas käidi üle nädala.

Veel oli meie krundil rookatusega laut, mis oli ühe katuse all õuekambri ja kuuriga. Laut oli siis selle pika hoone lõunapoolses otsas, kohe järgmine ruum oli õuekamber, kus hoiti jahu suures kastis, vanu riideid ja mida kõike veel. Kuuris hoiti igasugust kraami, vanu võrke ja õliriideid, tuura, maakirvest, seal hoiti ka tavalist ja tõukekelku. Majapidamisse kuulus ka sealaut, mis pärast sõda uus tehti.

Rannas oli meil palkidest võrkimaja, rookatusega. Seal olid kõikvõimalikud püügivahendid, õlinõud, köied, ankrud, sudjad (võrguliini otsa tähistavad mingist ujukist, tavaliselt korgist läbilükatud kepiga, mille otsas oli lipuke) ja muud.

Ja veel oli meil kelder, mis oli sauna taga ja imelikul kombel jäi väljapoole meie krunti. Kelder oli maakividest tehtud ja vanu paadipardaid oli talle peale pandud kaitseks vihma eest. Seal hoiti kartuleid ja igasuguseid hoidiseid. Hoolega kaeti keldri uks talviti pilliroo ja kuuseokstega, et külm sisse ei läheks.

Niipalju kui mina mäletan, peeti meil kodus alati jõulusid ja lihavõttepühi. Jõuludeks tõi isa kuuse ja see pandi tuppa nurka üles.

Kalapüük oli rannakülade elu aluseks, sest maad oli väga vähe - nii nagu näiteks meie perel ainult 1.2 ha ja seegi vähene oli otse hullusti kivine ja liivane. See maa andis lehmale-lammastele talveheina (ja sedagi mitte igal aastal) ning perele kartuli ja oligi kõik. Seda maad püüti viljakandvamaks muuta kõiki meetodeid kasutades - rammuks anti ennekõike lehmäsõnnikut ja adrut (meil öeldi atru), aga ka inimeste oma sõnnik läks heinamaale. Igal kevadel tuli heinamaa üle käia ja kõik kivid ära korjata.

2. Isa

Nagu öeldud, oli isa kogu elu kalur. Igal hommikul oli tal esimene asi uurida, mis tuul on. Selletarbeks oli meil alati tuulelipp kusagil üleval, hiljem juba minu tehtud. See isa komme säilis ka siis, kui ta juba pensionil oli – nii tugevasti oli see komme juurdunud.

Isa oskas igasuguseid töid teha. Ta sai hakkama sepatöoga, kui asi just väga kaval polnud, parandas pere jalanõud ja tegi puutööd - parandas pinke ja toole ning tegi ka uusi. Ka plekkasju tinutas ta päris osavalt. Kui kellelegi osteti uued vildid, siis tuli tingimata neile nahast kannatagused õmmelda, muidu oli neil kohe kannas auk, sest meie kliimas on teadagi viltide peal kalosse vaja. Need aga hõõrusid viltidesse augud sisse.

Isa oli ka üks vähestest küla seatapjatest, sest kaugelki mitte kõik mehed ei lähe noaga sea kallale. Selleks on vaja tõsiseid oskusi ja enamasti ka hea punnsuutäis viina. Perele oli see lihunikutöö kasulik, sest alati anti tapjale kantsakas liha kaasa. Sellest praadis ema kõigile mõned raasud ja küll see oli magus, sest see harv liha, mis meie laual oli, oli ju soolaliha.

Meie kodu all oli väike sadam, nii nagu igal rannaäärsel talul. Isa oli sinna paadisilla ehitanud, mille toestuskastid olid kive täis, et jää silda ära ei viiks. Sellest hoolimata tuli seda igal kevadel kōpitseda. Ka paadi faarvaatrit tuli sageli süvendada, sest muidu poleks paat madala veega randa ujunud. Selleks oli isa teinud omamoodi süvendaja - plekkämber oli naeltega tugeva lati külge löödud ja seda seadeldist veeti faarvaatril enda järel, kuni ta liiva ja kivikesi täis sai. Siis tühjendati see kuhugi kaugemale.

3. Ema

Ema ülesanded kodus olid väga laialdased - lisaks paadi vastas käimisele veel loomade toimetamine, laste hooldamine, pesu pesemine, toidu valmistamine, võrkude rakendamine ja parandamine, võrkude kivistamine, villa kraasimine, lõnga tegemine, sokkide ja kinnaste kudumine jne. jne. Natuke vähem püüti pühapäeviti tööd teha, siis puhati välja igapäevasest lõputust rahmeldamisest. Niipalju kui mina mäletan, oli meil alati lehm, paar-kolm lammast, siga ja kanad.

Ema tegi ka leiba. Tavaliselt oli neljapäev see leivateo päev. Ema pesi käed hästi puhtaks, otsis välja leivaastja ja segas valmis taigna. Seda tainast sõtkuti tükk aega, siis jäeti ta puhta riidetüki alla kerkima. Siis riputati puhtaks pestud söögilauale veidi jahu ja tehti valmis pätsid. Vahepeal oli isa kütnud ahju kuumaks, selleks ei

kasutatud kunagi hagu, vaid ikka eriliselt pikki halge, nn leivaahju puid. Tuhk ja tukid eemaldati roobiga hoolikalt ahjust ja ahjupõhi pühiti vana vihaga puhtaks. Siis võttis ema puust leivalabidaga ovaalsed pätsid ja pani ahju. Küll lõhnas see värske leib hästi ja küll ta oli hea! Mitte kunagi hiljem pole ma ema tehtud leibadest paremaid söönud.

Ema tegi ka võid. Selleks oli meil spetsiaalne võimasin - väike piklik puukast, millest sai läbi pista terasest vända. See vänt aeti läbi laudadest tehtud ristikujuliste labade, mis jäid kasti sisse. Savinõudes hoitud piima pealt riisuti koor ja kallati masinasse ning siis algas eriliselt igav väntamine. See kestis oma 20 - 30 minutit, enne kui väntamine raskemaks läks ja midagi masinas loksuma ja nätsuma hakkas. Siis oligi või valmis ja ta võeti masinast välja. Ema sõtkus või sisse alati soola, et või pahaks ei läheks. Petipiim värske leivaga oli ka päris hea, eriti veel kui värske või leiva peal oli.

Nagu juba öeldud, oli ema hooleks toidutegemine. Tavaline toit oli kala ja kartulid igasuguses kujus, keedetult ja praetult. Ka tegi ema palju sousti ja kartuleid. Harva kui igale pere liikmele killuke soolast sealihaga praeti, sest sügisel tapetud siga pidi terve aasta vastu lööma.

4. Mälestusi sõjaajast

Mäletan ka saksa sõdureid, kui nad mu kodu lähedal Kure talu heinamaal jalgpalli mängisid ja kui nad kodust mööda marssisid, mingid haralised püssid seljas, Neeme otsa, kus neil prožektor seisis. Sageli sõitsid meilt mööda saksa autod Neemele, mõned neist töötasid puugaasigeneraatoritega. Küla surnuaia taga metsas oli sakslastel kaks kaheteistollist (40 cm) rannakaitse suurtükki. Mõnikord tulistasid nad, kas siis trenni mõttes või sihtisid nad tõepoolest vene laevu. Lahkudes tegid sakslased kahurid kasutamiskõlbmatuteks ja lasksid õhku laskemoona keldrid kummagi kahuri juures. Tekkis kaks sügavat tiiki, kus külapoised said teinekord ujumas käia.

Neid kahureid kaitsesid ümber patarei mitmetesse kohtadesse paigutatud õhutõrjekahurid või flakid (lühend saksakeelsest terminist - Fliegerabwehrkanone). Need kahurid olid 20 mm kaliibriga automaadid ja nende tulistamine sarnanes iseäraliku õmblusmasina tööle. Ühte sellist kahurit tahtsid sakslased paigutada ka meie küla karjamaa lähedal metsas asuva suure Maisniidi kivi peale.

Paljudest sõjamälestustest on eriti üks mulle mällu sööbinud - Tallinna 9. märtsi pommitamine. Sellel õhtul avanev pilt - tulekahjude kuma, helgiheitjate kiirte visklemine lennukite otsimisel, leekkuulide trajektoorid ja kurjakuulutav kõmin ei kao minu mälust niikaua kuni ma elan.

Ka meie pere oli Rootsi minemiseks valmis. Meie isa arvas õigusega, et Soome mereväes teeninud poeg ei tarvitse venelastele meeldida, sest 41. aasta küüditamine oli kõiki selles küsimuses tugevasti harinud. Seega pakiti hädavajalikud asjad ja pandi paat valmis. Ent siis jäin mina haigeks ja torpedeerisin kogu hästi väljatöötatud plaani. Vend läks naabrite paadiga ja me kaotasime ta mitmeks pikaks aastaks silmapiirilt (me

nägime teda uuesti 29 aastat hiljem). Tegelikult läks pea pool Rohuneeme peredest minema ja sellega sai vana kaluriküla surmahoobi.

Mäletan selgesti 9. maid 1945. Oli tuuline ja päikesepaisteline, kuid jahedavõitu ilm. Vanemad olid Neemel, Oti rannas paadi juures ja kusagilt olin ma teada saanud, et sõda on lõppenud. Ma jooksin kõigest väest Neemele ja kisasin juba kaugelt, et sõda on selleks korraks läbi. Ei läinudki palju aega, kui meie kanti saabusid Eesti Korpuse mehed, kes peatselt lahkusid ja asemele toodi õhutõrjepatarei, mille meeskond koosnes ainult venelastest. Meie kodu sobis patarei ohvitseridele, meid aeti kodunt minema ja isa hakkas otsima uut elukohta. Ühel sellisel otsimiskäigul sattus ta tallu, kus oli NKVD varitsus. Mitu päeva peeti teda kinni Tallinnas Pagari tänaval, kuulati üle ja püüti tedagi spiooniks tembeldada. Ema, kes hirmsasti muretses, läks Tallinna asja uurima, kuid siis oli isa juba koju saanud. Kaugele me kodust siiski ei läinud, viresime kuidagi naabertaludes, alguses Toomingal ja seejärel Kalda saunas, kuni koju tagasi saime

5. Võrgutööd

Eraldi tuleks rääkida võrguparandamisest, sest ma ei saa oma lapsepõlve meenutada, ilma et võrke parandavad ema või õed vaimusilma ette ei tuleks. Nagu juba vist öeldud, olid tollal võrgud tehtud peenest puuvillasest niidist, mis kergesti katki läks. Siis tuli neid parandada. Selleks oli tehtud spetsiaalne tööriist - võrkhark, mis koosnes kahest osast, alusest ja hargist. Aluseks oli umbes pooleteise meetri pikkune lame paarikümne sentimeetri laiune laud, mille ühte otsa tehtud aukudesse oli pandud kaks lühikest jalga (meil oli kõik see ühest tükist, kuusepuu tüvest tehtud, kus jalgadeks olid kaks lühikeseks saetud oksa). Alusele oli tavaliselt tehtud ka süvend, kus sees hoiti tampsakera ja teises süvendis käbisid ja sõrmnuge. Aluses oli ka auk hargi jaoks. Hargiks oli valitud nii 100 - 120 cm kõrgune kaheks harunev puu, või puuoks, mis siis aluses olevasse auku pisteti. Hargi otstesse löödi veel väikesed naelad, mille pead tangidega ära hammustati. Hark pandi aluse sisse ja seadeldis oligi tööks valmis. Võrgulina pandi sobivasse asendisse naela otsa, nii et toolil istuval parandajal oli mõnus tööd teha. Kui kiiresti käisid naiste käed käbidega, kui tampsale sõlmi peale tõmmati ja kui kärmesti tekkisid uued võrgusilmad katkise koha asemele, seda võis väike laps kaua jälgida.

Nüüd peab ka käbist ja sõrmnoast rääkima. Käbi oli umbes 10 - 15 cm pikkune ja 1 - 3 cm laiune õhuke kõvemast puust tehtud kaval tööriist. Isa tegi neid Lubja mäe all kasvavate põõsaste puidust, mida keegi tuttav talle tõi. Sellel tööriistale sai tampsale peale panna umbes samal printsiibil kui süstikule kangakudumisel.

Sõrmnuga oli lihtsam asi - paari-kolme sentimeetri pikkune rauasae lehe jupp oli teravaks käiatud ja needitud või joodetud paraja toru otsast saetud 1 - 1.5 sentimeetri laiuse sõrmuse külge. See sõrmus pidi paras olema selles mõttes, et ta sõrme otsa läheks. Muidugi võis sõrmus ka mitte terve ring olla, vaid ainult osa, peaasi, et sõrme otsas seisaks. Võrgu parandamisel oli see kogu aeg sõrmes, sest tampsale tuli sageli katki lõigata.

6. Kalapüük

Aga nüüd kalapüügi juurde. Eespool oli juttu paadi vastas käimisest. Alustan veidi kaugemalt. Meil oli nimelt ühesilindrilise Vikström-mootoriga paat (nagu Rohuneemes peaaegu igal perel enne II maailmasõda). Isa oli selle paadi kusagilt Spithami kandist muretsenud. Paadi ja paadi mootori eest hoolitseti väga hästi, sest oli ta ju pere põhiline tugi. Igal kevadel tõrvas isa paati. Selleks tehti paadi kõrvale väike lõke, mille kohale seati tõrvapada. Tõrv pidi tingimata olema puu-, mitte kivitõrv. Kui tõrv parajasti kuum oli, siis pintseldas isa tulise tõrva paadilaudadele ja paat sai ilus helepruun. Vaat selle paadiga siis käidi merel. Igal õhtul enne mereleminekut tuli võrgud kivistada - võrkude alumise paela küljes olid iga 1.5 - 2 meetri tagant nn lipsud, kuhu lenksõlmega kinnitati paras kivi raskuseks. Kivistamisel pandi võrgud paadi põhilaudadele korrapäraselt, nii et alumine pael oli käila poole (meil öeldi keulas ja vastavalt peras). Kui võrgud olid kivistatud, siis läks isa piirivalvurite juurde ja teatas, et ta tahab merele minna. Piirivalvurid kirjutasid siis paadi numbri ja meeste nimed oma raamatusse ja küsisid ka, kuhu täpselt minna kavatsetakse ja kui kauaks, ning alles siis andsid loa. Paadilt võeti alt pukid ja lasti paat ettevaatlikult ühele parda abikiilu peale maha. Ema või keegi õdedest võttis ämbrisse vett ja viskas runduki telade peale, et paat paremini libiseks (runduk - paadi maalevedamiseks kividest ehitatud alus, mille peale oli tehtud puudest karkass, telad - runduki kividele paigutatud ümmargused puud, nii et üles vinnatav paat liigub risti üle telade). Siis toetas isa oma turja vastu paadi keula ja hakkas paati mere poole lükkama. Teised aitasid ka mis jõudsid, samal ajal paati natuke kõigutades. Alguses liikus paat raskelt, kuid sai siis hoo sisse ja läks päris kiiruga. Lõpus pidi olema kärke, et paadi keula peale hüpata. Paat lükati rannast aeruga eemale natuke sügavamasse vette ja siis pandi mootor käima. Selleks tuli tavaliselt anda natuke napsu - silindrisse valati veidi bensiini ja hooratta küljes olevast käepidemest kõvasti kinni hoides anti hoorattale suur hoog sisse. Võrgud viidi õhtul sisse ja toodi vara hommikul välja. Ema ja vanemad õed pidid sellel ajal olema rannas - vanasti olid randumiskohad (rundukid) iga talu rannas, aga vene ajal võisid paadid vaid ühes kohas luku taha pandult olla. Meil oli see ühine runduk naaberküla Püünsi rannas, natuke lõuna pool Rohuneeme sadamat või suurt silda, nagu meie seda nimetasime. Merelt tulnud paat vinnati erilise vinnaga rundukile telade peale ja seati pukide abil horisontaalseks (ülesvinnamise ajal langes paat kaldu kiilu ja ühele kahel pool kiilu paikneva abikiilu peale).

Paar sõna vinnast. See oli tugeva konstruktsiooniga puust ehitis, mille põhiliseks osaks oli vertikaalselt pöörlev jäme umbes pooleteistmeetri pikkune ja vast 20 sentimeetrise läbimõõduga palk. Selle ülemisse otsa, mis oli rõngakujulise terasvitsaga kindlustatud lõhkiminemise vastu, oli risti pikitelge puuritud parajalt jäme auk, millest käis läbi 3 - 4 meetri pikkune vinnapuu. Vinn oli muidugi raudkangidega maa külge kinnitatud ja teinekord ka veel suurte kividega toetatud. Rinnaga vinnapuu peale rõhudes käidi ümber vinna ja vertikaalse palgi külge kinnitatud tugev terasvaier hakkas ennast palgi ümber kerima. Vaieri teises otsas oli tugev raudkonks, mis pisteti paadi täävipuu allosas olevast august läbi. Sageli olid telad tavotiga kokku määratud, et

vähendada paadi hõõrdumist vastu telasid. Kui paat küllalt kõrgele oli vinnatud, siis pandi kahele poole paadile toeks pukid (kuusekännust tehtud kolmjälad), siis paadi kõrvale pingid ja algas kalade võrgust välja võtmine, mida päästmiseks nimetati. Kummagi parda ääres oli pingi peal kaks inimest, kes kiiresti ja rütmiliselt võrke raputasid, kusjuures mõlemad käed pidid liikuma samas faasis horisontaaltasandis. See meetod vabastas kalad (räimed ja kilud) kiiresti võrgust. Kuna võrgud olid tavaliselt kaunis kõrged, siis tuli seda protseduuri ühe võrgu puhul mitu korda korrata. Minu ülesandeks oli puhtad võrgud seljas eemale tarida ja üles ahtada - st nagide külge kuivama panna. Vanasti pidi puuvillasest niidist võrkudega väga hoolas olema, et niit ära ei mädaneks. Sageli olid nagid veel sellise konstruktsiooniga, et ühe otsa sai võrkude paremaks kuivamiseks kõrgemale tuule kätte tõsta. Suvisel ajal käidi ajus, st õhtul mindi merele, lasti võrgud sisse, kinnitati paat võrgurivi otsa ja triiviti. Siis tuldi tavaliselt kella neljaks hommikul maale. Selleks ajaks pidid vastaskäijad kohal olema. Kui mõni oli magama jäänud ja hiljem kohale jõudis, siis tervitati teda nii, et taoti mõnd raudasja vastu metallist võrgupoid. Õõnes kõmin kostis kaugele ja seda protseduuri loeti suureks häbiks.

7. Kakuamipüük

Poisikesena võttis isa mind mõnikord ilusa ilmaga merele kaasa, sest lapsi piirivalve reeglina ei takistanud. Siis oli minu ülesandeks jälgida, et võrgupullud ilusasti üle parda jookseksid ja kuhugi kinni ei jääks. Loomulikult oleks Tamme Evald, kellega isa koos merel käis, ka üksi selle tööga toime tulnud, sest alumist, kivistatud paela laskis ta niikuinii. Aga no nii oli muidugi tähtsam. Keskkooli poisina käisin ma mõnikord isa asemel kakuami vaatamas, eriti kui reumahood isa jalgu piinasid. Siis oli mul isa mereluba taskus ja ma esinesin tema asemel. Igatahes piirivalvele vahele ma ei jäänud. Kakuami vaatamas käidi kahe paadiga, neist üks oli suurem, kinnise tekiga ja seda kutsuti meil beluugaks, ning teine oli väiksem, pealt lahtine ja seda hüüti lappajaks. Need mõlemad paadid kinnitati kakuami pära vastaspoolte külge ja lappaja mehed hakkasid pära lina üles lappama, seda jälle paadi alla tagasi lastes, nii et kakuami pära jäi aina väiksemaks ja kalade tihedus aina kasvas, kuni lõpuks vabalt ringiujuvatest kaladest sai tihke hõbedane mass, mida suure sirbakiga beluugasse tõstma hakati (sirbak, mujal Eestis ka kahv, ilmselt venekeelsest sõnast tšerpak, on siis liblikavõrgu kujuline riistapuu, kuid muidugi palju vägevama ehitusega). Suure sirbaki peal oli kolm meest, üks hoidis varrest, teine tõmbas sirbaki alumise ääre külge kinnitatud nõõrist ja kolmas tõmbas sirbaki võrgulinast (meil öeldi atikast) tehtud koti põhja kinnitatud nõõrist, siis kui sirbak oli kalu täis ja paadi pardale upitatud, nii et kogu see hõbedane mass voolas tõmbajale peale. Kummiriided ja põll hoidsid ära kapitaalsete märjakssaamise. Kui kalu oli (nii püüti tavaliselt räimi), siis olid mehed lõpuks vööst saadik kalade sees. See oli kummaline tunne.

8. Lestapüük

Suvel, alates juulikuust käidi ka lestavõrgul. Meie kandis küll sõna "lest" ei kasutatud, vaid kasutati hoopis sõna "kammilas". Lestavõrgud kivistati nn kammilavergu raami, mis oli lihtsalt üks piklik õhematest laudadest tehtud pealt laiem kast, mille otsalaudades olid neerukujulised augud käe jaoks - kandmise hõlbustamiseks. Lestavõrke ei saanud päästa nii, nagu kilu- või räimevõrke, sest lest võib ennast nii võrgu sisse keerutada, et annab näppida, enne kui kala kätte saad. Ja siis on sõrmeotsad kui liivapaberiga üle käidud, nii karedaks teeb kammila selg näpud.

Lestavõrgud pandi kuivama ümber maja seintesse löödud naeltele või siis vabedele, milleks olid lihtsad paari- kolme meetri tagant maa sisse löödud paari meetri kõrgused postid, mille ülemises otsas olid kahel pool ilma peata naelad. Vanasti kasutati veel ahvena- ja siiavõrke.

9. Jäälune püük

Talvel käidi jää-alusel noodapüügil 2-3 kilomeetri kaugusel rannast, tavaliselt idapool maad, nagu meil kutsuti, st siis ida pool Viimsi poolsaare tipuosa. Nooda jää alla laskmiseks raiuti jää sisse kaks paralleelset rida auke, nii 20 - 30 meetrise vahega ridade vahel. Ridade otstes kummalegi poole raiuti keset ridade vahet veel suuremad augud - ühest otsast nooda sisselaskmiseks ja teisest otsast nooda väljatõmbamiseks. Alguses lasti sisse nn uidad, mille külge olid kinnitatud köied. Uidad olid 20 - 25 m pikkused kahest peenest sirgest kuusest jätkatud latid, kusjuures esimene osa oli toorest kuusest (et uit liiga kõvasti vastu jääd ei pressiks ja nii kinni ei kiiluks) ja tagumine kuivast kuusest (et paremini köie raskust kannaks). Uitasid hakati jää all lükkama piki aukude ridu, kusjuures lükkamiseks kasutati erilisi suuri kaheharulisi kahvleid, mida hangudeks kutsuti ja mis olid tehtud neljakandilisest rauast (2 cm) ja mille ühe haru oli sepp vinti keeranud, et see uita paremini kinni hoiaks. Uida edasilükkamiseks keerati seda kahvlit käes (kahvli vars oli teljeks), nii et uit jäi harude vahele kinni ja teda sai edasi lükata. Paralleelsetes aukude ridades pidi aukude vahekaugus olema selline, et uit pidi olema kahes järjestikuses augus näha. Nii viidi köied jää alt läbi, kuni neid sai lõpuaugust välja võtta. Enne oli auguridade otsaaukudest köied välja võetud, et noota jää alla vinnama saaks hakata. Vinnaks oli tugevale kelgule kinnitatud püstteljel pöörlev tünn, mille ümber köis paar korda keerati, et köis ei libiseks, ja siis hakati vinnama. Selle tünni kaks diametraalselt paiknevat lauda olid teistest pikemad ja vinnapuu toetus nende taha. Vinnad olid kangidega jää külge kinnitatud ja mehed rõhusid rinnaga vinnapuule, nii et tünn käginal pöörlema hakkas ja noot augurea teises otsas tasapisi jää alla ronis. See oli raske töö ja seda ei tohtinud katkestada, sest noot pidi ühtlaselt jooksuma. Nendel jäänootadel nooda laialivedamiseks laudu polnud vaja, sest kahest kohast vedamise tõttu jooksid nooda tiivad lahus. Nii see vinnamine käis, kuni lõpuks nooda pära lõpuaugust paistma hakkas. Ühte sellist käiku nimetati loomaks, ilmselt siis vastav kirjakeelne sõna on loomus. Jääle puistatud kalad külmusid kiiresti pulkkõvaks ja nad pandi kottidesse, mida siis hobustega randa veeti (muul

ajal pandi kalad õhukestest laudadest tehtud kalakastidesse). Päevas jõuti teha 2 - 4 looma, siis oli pime käes. Kui töö lõpetati, siis tuli veest väljatõmmatud noot kahutada - st noot lapati ümber, nii et noodalina ümber tekkis kerge jääkoorik, mille tõttu noot ei külmunud kokku üheks suureks jäätükiks. Sama tehti külmal ajal ka võrkudega ja võrguhunnik paadis kaeti veel vanade põrandatekkidega. Niisugusel viisil püüti räimi ja kilu, tavaliselt olidki nad segus koos ja maal pidid naised neid pärast plekiga kaetud laual sorteerima ehk valima. Selline jääalune püük oli ka ohtlik, sest mäletan, kuidas ükskord murdis tuul jäässe prao ja pank, millel isa koos teiste meestega oli, hakkas rannast eemalduma. Meie suureks õnneks keeras varsti tuul ja pank liikus Aegna idaotsas paakjää vastu, nii et mehed said maale.

10. Õngepüük

Sügisel ja talvel käidi põhjaõngedega turski püüdmas. Püüniseks olid iga 1.5 - 2 meetri tagant nn lipsude otsa kinnitatud tavaliselt 500 tursaõnge, mida müüdi väikestes valgetes pappkarpides ja millel oli ilus kollane silt, kuhu oli kirjutatud lause, mis mul siiani on ajus alles - MUSTAD BEST KIRBY HOOKS. Mäletan, et see firma nimi "MUSTAD" - ju siis mõni norra või taani firma - ajas mind tublisti segadusse, sest õnged ise polnud sugugi mustad. Ja alles palju-palju aastaid hiljem sain ma ühelt oma Norra sõbralt teada, et Mustad on maailmakuulus Norra õngefirma.

Enne merre viimist tulid õnged sööta, st neile sööt otsa kinnitada. Söödaks oli tavaliselt tükeldatud kilu või räim. Praetud värske tursk on üks parima maitsega kala, vähemasti minu jaoks. Talvel püüti turska samal viisil kui räimegi - algul tehti mitu rida auke, siis aeti uit jää alla ja see vedas õngenööri edasi. Nii pandi kõrvuti mitu rivi (või ribi) õngi, igas tavaliselt 300 tükki.

11. Rüsapüük

Mõrrad või rüsad, nagu neid meie kandis kutsuti, olid külas vaid paaril-kolmel jõukamal perel olnud. Tavaliselt olid need ühe tiiva, ühepoolse karjaaia ja kolme neeluga. Rüsa vitsteks olid peenest pooleksaetud või lihtsalt õhemaks raiutud kuusest tehtud, sõltuvalt rüsa suurusest kuni paarimeetrise läbimõõduga rõngad. Meie kandis pandi rüsa mere põhja ankrutega kinni. Rüsadega saadi põhiliselt angerjaid, aga ka hauge, ahvenaid ja teisi kalu. Igal perel olid omad rüsakohad ja nendest peeti kindlalt kinni. Mõnda kohta kasutab siiani üks ja sama pere.

Vanasti, kui rüsalina oli veel puuvillasest tampsast, siis tuli rüsa tiivatükke kevadeti tõrvata. Selleks oli kohandatud Toominga talu kõrval paikneva nn "karduni" (siis kordoni) aeda kaevatud vanad jooksukraavid, mis olid väga sügavad ja kividega vooderdatud. Ühte kraavilõiku oli paigutatud hiiglaslik pada, mida alt sai kütta. Pajas aeti puutõrv keema ja rüsatükid aeti sisse. Siiani on meeles, kui ühel päikeselisel märtsipäeval koolist tulin. Taevas oli kevadiselt sügavsinine ja päike sõi ahnelt teeveertes lund. Kodule lähenedes nägin kõrgele taevasse tõusvat koledat suitsulonti rikkumas kõike seda ilu - meestel oli tõrv pajas põlema läinud. Ei saanudki

nad enne tuld kustutatud, kui taipasid naabrite hobusetalli ukse paja peale panna.

12. Muud püügiviisid

Lisaks sellele nõ professionaalsele kalapüügile püüdsid poisikesed veel põhjaõngedega angerjaid, kus söödaks olid siis kas tükeldatud vihmaussid või rannaäärsest veest püütud krevetid. Nende loomakeste püük andis mulle esimese ökoloogilise õppetunni, sest pärast paari-kolme aastast püüki kadusid nad meie rannavetest täielikult. Poistel oli tavaliselt 50 kuni sada põhjaõnge, mida siis õhtul sisse viidi ja hommikul hästi vara välja toodi. Olen minagi sellega tegelnud ja isegi ühe kilose angerja kinni püüdnud, mille ema perele ära praadis. Angerjatega oli see häda, et nad on kohutava elujõuga. Kodus pandi nad sageli jämeda soola sisse - vist üsna ebainimlik meetod, kuid angerjad surid nii kiiresti ja pealegi puhastasid nad ennast niimoodi kleepuvast limast. Mäletan üht juhtu, kui ema angerjaid praadis, kuid kala polnud veel surnud ja angerjatükid pannil mõnda aega üles-alla hüppasid. Ja kui juba angerjaist rääkida, siis mind pani imestama nende võime nii rüsalinnast kui vitsustkorvist läbi tungimine. See käis ikka ja alati saba ees, mis avause avastas ja siis seda tugeva pressinguga laiendama hakkas.

Veel käisid suuremad poisid, ja teinekord ka suured mehed aes. Vaiksetel õhtutel, kui meri oli sile nagu rahulolev elavhõbe, mindi kahekesi merele ja paadi käilas püstiseisja püüdis kalu ahinguga tabada. See püügiviis, ja veel spinninguga haugipüük olid rohkem sportliku iseloomuga.

Ja veel tahan ma ühest püügiviisist rääkida, kasvõi ainult oma väga hea sõbra, naabripoisi ja hiljem ka õemehe Theodori mälestuseks. Tema püüdis angerjaid kõige tavalisema kahvliga. Kuni vööst saadik vees ringi kahlates uuris ta käega vee all iga kivi ümbrust ja käe all kala tundes lõi talle kahvli selga. Nii veider kui see püügiviis ka ei tundu, jäi ta harva saagita.

Kui venelased 1945.aastal jälle Eestisse tulid, siis mäletan ma ka nende kalapüüki granaatidega. Sõdur paadis tõmbas granaadi splindi välja ja heitis selle eemale merre. Natukese aja pärast kostis tume mürts ja vesi plahvatuse kohal kerkis kühmuna üles. Veel veidi aega ja merepind muutus seal kaladest heledaks, kes kõht ülespidi rahunevatel lainetel ulpisid.

13. Piirivalve

Lapsepõlvest rääkides ei saa ma kuidagi mööda piirivalvest. Isa rääkis sageli, et majanduslikult oli kalurite elu vene ajal palju parem, kui eesti ajal, kuid ei olnud vabadust minna merele siis kui tahad ja kuhu tahad.

Piirivalve passis sul ees ja taga, igal kaluril pidi olema mereluba, seda anti ja võeti, kuidas ülemused tahtsid. Piirivalvest tuleks veelgi rääkida. Iga päev, olgu ilm milline tahes, käisid kaks piirivalvurit läbi ranna kordonist Pringis kuni Neeme tipuni, vast oma kuus kilomeetrit. Iga natukese maa tagant oli rannas jäme post maasse kaevatud, milles oli telefonipistik. Sealt kaudu said nad kiiresti kordoniga sidet võtta, sest neil oli kantav

telefoniparaat kaasas ja kaabel oli piirivalve oma telefonivõrguga ühendatud, postid olid püsti vist küll ümber kogu Eesti ranna.

Neeme otsas oli piirivalve torn, mis varem oli naabertalu Toominga väravas seisnud. Seal oli praktiliselt kogu aeg kaks meest valves. Neil oli võimas käärpikksilm, mille nad siis, kui juba Liivalahes ujumas käia lubati, rihtisid välja mitte NSVL piiri suunas, mis oleks ju loomulik olnud, vaid Liivalahes päevitavate noorte naiste suunas.

Ükskord võeti kinni mu isa, kui ta juba vana mehena läks mere äärt mööda Neeme otsa poole, ikka aagrikku otsides. Piirivalvur vist tukkus, ega näinud teda enne, kui ta juba torni all oli. Passi tal kaasas polnud ja nii viidi ta asja klaarimiseks kordonisse viie kilomeetri kaugusele! Ja koju pidi ta ise saama, see ei huvitanud enam kedagi.

Pärast veresauna Eesti põhjarannikul Letipeal, kus purjus piirivalvur laskis maha mitu inimest, kadusid automaadid piirivalvurite seljast ja jäid vaid täägid vööle.

Mingil aastal, vast enne kuuekümnendate algust, künti üles poolsaare idapoolne rand. Venelased proovisid oma sügavküundi teha ka läänekaldal, kuid see oli nii kivine, et isegi kaks Jossi (see on siis Stalinets S-80 traktorit) ei suutnud atra vedada. Küntud riba siluti - ikka selleks, et piiririkujate jäljed näha oleks - ja piirati traataiaga. Siis ühel ajal pandi ümber kogu poolsaare põlve kõrgusele postide külge peenike traat, mis oli ühendatud telefoniga nii, et kui selle traadi vastu läksid, siis kordonis hakkas kell helisema, kuulutades nii välja häire. Siis koristati kõik see ära ja asendati signaalrakettidega, samal põhimõttel. Aga kuna koerad, lambad, lehmad, jäneseid ja varesed alalõpmata sattusid neisse traatidesse, raketid muudkui lendasid ja piirivalvurid muudkui kihutasid oma kuulipritsidega kohale, siis koristati varsti ka need raketid. Kui ma väike poiss olin, siis sõitsid piirivalvurid mööda jääd ka mootorsaania, mida edasi lükkas suur propeller.

Niipea, kui suveööd pikemaks ja pimedamaks hakkasid muutuma, ilmusid välja prožektorid. Neid oli iga väiksema neemetipu jaoks ette nähtud, et kogu rand valgustatud saaks ja et ükski imperialist meie elu kahjustama ei hiiliks. Neeme otsas ja Aegna sillal olevad prožektorid kammisid ranna läbi iga natukese aja tagant, valgustades unne vajunud kalurimaju.

Need olid siis mälestuskillud minu noorpõlvest. Vana kaluriküla on nüüd tundmatuseni muutunud. Kas need muutused on head või halvad, seda näitab aeg.